

MILOVAN BOSIĆ, Izvori za istoriju Komunističke partije Jugoslavije 1919—1941, Beograd 1984, 364 str.

U nas je posljednjih godina sve veća proizvodnja historiografskih radova: rasprava, članaka i knjiga ili izdanja relevantne građe iz bogate povijesti komunističkog pokreta u Jugoslaviji, osobito Komunističke partije Jugoslavije, od osnutka 1919. do početka narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, tj. do 1941. godine. Obraduju se u tim raznovrsnim historiografskim radovima razne teme i problemi, piše se kritički ili manje kritički, pa i nekritički (sve do grubih falsifikata povijesne građe) o izvorima za historiju toga pokreta, odnosno KPJ u toku te dvadeset dvije godine kad su pokret i sama KPJ bili pretežno u ilegalnosti, prividno na rubu društvenih procesa, kad su proživljavali brojne krize unutrašnje i vanjske, ali kad su se pripremali i pripremili za podizanje revolucije i korjenitu izmjenu društvenih odnosa. Međutim, do sada nije bilo ni jednog opsežnijeg rada koji bi u cjelini obrađivao ili obradio izvore za historiju KPJ, njihov nastanak, podjelu, te na osnovi toga dao vrijednosni sud o toj građi. Prošle, 1984. godine pojavila se knjiga dra Milovana Bosića pod naslovom *Izvori za istoriju KPJ (1919—1941)* u izdanju Izdavačkog centra Komunist iz Beograda, doktorska disertacija obranjena u svibnju 1982. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu. To je knjiga koja će svakom zainteresiranom istraživaču, ali i svakomu drugom čitaocu, dati više-manje sistematski uvid u bogatstvo izvora za historiju komunističkog pokreta kao dijela tadašnjeg društva koji je pripremao revoluciju u uvjetima izuzetno nepovoljnim za vlastitu izgradnju i djelovanje.

Bosić je problematiku podijelio u osam glava, počevši od općih saznanja o historijskim izvorima i istakavši potrebu kritičkog vrednovanja svakoga historijskog izvora kako bi se došlo do što objektivnijih zaključaka o određenom historijskom procesu. Glava prva, pod naslovom *Istorijski izvori*, podijeljena je u tri odjeljka (Pojam historijskih izvora i njihova podjela, Kritička analiza historijskih izvora i Kritička analiza izvora za historiju KPJ) polazi od općenitih i poznatih podjela historijskih izvora, pri čemu, doduše, autor ne navodi u bilješkama opsežniju literaturu o toj problematici (što donekle nadoknađuje u popisu literature na kraju knjige), od potrebe njihove kritičke analize i naglašava specifičnost izvora za historiju KPJ i komunističkog pokreta uopće u Jugoslaviji, pa prema tome ističe i specifičnosti u kritičkoj analizi tih izvora. Ta je posebnost proizašla prvenstveno iz ilegalnosti KPJ i pokreta koji je predvodila — nakon *Obznane i Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi*. Sve do 1941. godine pokret je bio u dubokoj ilegalnosti, iako se njegovo djelovanje može pratiti u legalnim političkim i društvenim zbivanjima — a uz to se rukovodstvo KPJ dugi niz godina nalazilo u inozemstvu i odatle izvještavalo, npr., Kominternu čija je članica KPJ bila, na stranim jezicima (prvenstveno njemačkom i ruskom) o svojim akcijama i o akcijama pokreta u zemlji. Iz tih posebnosti proizašao je i ezopovski jezik tih dokumenata, način njihova pisanja, nemogućnost tačnog utvrđivanja autora, datuma kad su pisani itd. Uz to, velik dio građe komunističkog pokreta, pa dakako i KPJ, u našim se arhivama nalazi na mikrofilmovima ili foto-kopijama — to je građa koja se inače čuva u fondovima Arhiva Kominterne u Moskvi, a nastala je ne samo u korespondenciji najvišega partijskog rukovodstva i Kominterne nego i u izvještajima iz zemlje, bilo da su ih slale pojedine organizacije bilo instruktori koji su kratko boravili u Jugosla-

viji. Toj građi pripadaju i dokumenti Prve i Druge konferencije KPJ, te Trećeg i Četvrtog kongresa, koji su, kao što je poznato, održani u inozemstvu. Sve su to okolnosti koje se moraju uzeti u obzir pri kritičkoj valorizaciji — što autor naglašava i o čemu vodi računa u analiziranju tih izvora. Ističe također i činjenicu da osim tih neposrednih izvora o komunističkom pokretu u Jugoslaviji postoji i niz izvornih materijala nastalih radom organa i organizacija Kraljevine Jugoslavije, odnosno buržoazije kao klasnog protivnika radnika i njihova pokreta, prvenstveno onih represivnih ili onih koji su zbog idejno-političkih razloga bili protivnici ideologije i prakse KPJ. Zbog toga su to više-manje tendenciozni i nepouzdana izvori, iako dakako ni neposredni izvori, tj. građa nastala djelovanjem same KPJ, ne moraju uvijek odražavati pravu stvarnost i primati se bez rezerve, bez kritičke valorizacije i analize. Bosić posvećuje pažnju i memoarskoj građi, onoj koja je nastala na osnovi sjećanja sudionika događaja. Ta je građa, također, vrlo opsežna i zahtijeva kritičko preispitivanje, uostalom kao i svaka druga vrsta izvora. Tom, prvom, uvodnom glavom autor je odredio i svoj pristup istraživanju i prezentiranju problematike o kojoj piše. Uvijek povezuje njezin sadržaj s historijom KPJ, odnosno na primjerima iz historije KPJ ili služeći se zaključcima o njoj, nastalim na osnovi literature i vlastitih zapažanja, promatra historijske procese, stavljajući u prvi plan izvore o njima.

Čini to i u drugoj glavi s naslovom — Klasična i druga marksistička dela kao izvor za istoriju KPJ (podijeljena je na poglavlja: Uticaj dela Marksa i Engelsa na razvoj socijalističke misli kod jugoslovenskih naroda, Jugoslovenski socijalisti i socijaldemokrati i uticaj marksizma na njihovo formiranje, Lenjinova dela i jugoslovenski komunistički i revolucionarni radnički pokret, Dela jugoslovenskih marksista i rukovodilaca KPJ). Tu Bosić ističe nužnost proučavanja, a dakako i valorizacije djela Marxa, Engelsa, Lenjina za historiju KPJ i pokreta koji je predvodila jer su djela klasika marksizma imala izuzetan utjecaj na ideologiju, organizaciju i praksu KPJ i cijeloga komunističkog pokreta u Jugoslaviji, što je i potpuno razumljivo kad se zna da su se KPJ i komunistički pokret razvijali u sklopu međunarodnoga revolucionarnoga radničkog pokreta okupljenog u Kominterni, Profinterni, Komunističkoj internacionali mladih. Međutim, i sama KPJ dala je doprinos razvoju marksističke misli i teorije, te praksi revolucionarnoga radničkog pokreta, pa tu vrstu izvora — djela njezinih najistaknutijih predstavnika kakvi su bili Filip Filipović, Ognjen Prica, Otokar Keršovani, Veselin Masleša, Blagoje Parović, August Cesarec, Josip Broz Tito, Edvard Kardelj i mnogi drugi također uvrštava u tu grupu izvora. Šteta je što u prikazu te problematike nije iscrpniji, što nije naveo niz izdanja djela K. Marxa i F. Engelsa te Lenjina koja su tiskana u našoj zemlji, ili točnije što je naveo samo neka, a mnoga nije spomenuo. Isto tako nije dao širi osvrt na mnoge, pa čak i ovdje spomenute, istaknute sudionike i stvaraoce komunističkog pokreta u nas.

U trećoj glavi s naslovom — Dokumenti Komunističke internacionale kao izvori za istoriju KPJ (podijeljenoj na poglavlja: Materijali kongresa Kominterne i plenuma Izvršnog komiteta KI, te dokumenti Kominterne u kojima je razmatrana delatnost KPJ) autor, uz kraće izlaganje o historiji Komunističke internacionale i njezinu značenju za razvoj revolucionarnog radničkog pokreta u svijetu, navodi kongrese i plenum Kominterne na kojima je razmatrana problematika razvoja KPJ i komunističkog pokreta u nas, a zatim i druge dokumente u kojima se opširnije ili kraće spominje KPJ i problemi njezina djelovanja. Na osnovi toga Bosić zaključuje da je utjecaj Kominterne na politiku i akciju KPJ i pokreta koji je predvodila bio velik sve do vremena uoči drugoga svjetskog

rata, kad se taj utjecaj počeo smanjivati zbog toga što se rukovodstvo KPJ preselilo u zemlju i što je pod rukovodstvom Josipa Broza Tita počelo izgradnju takve partije koja će se sama određivati prema aktualnim društvenim problemima. Uz to, iako ukazuje na činjenicu da još uvijek nije dostupna sva građa za historiju KPJ iz fondova Kominterne, smatra da nije moguće dokazati teze koje se pojavljuju najčešće u feljtonistici, ali dijelom i u historiografiji (iako to posebno ne objašnjava) o radikalnom suprotstavljanju KPJ Kominterni.

Glava četvrta — Dokumenti Komunističke partije Jugoslavije (podijeljena u poglavlja: Programi i statuti Partije, Dokumenti kongresa, zemaljskih konferencija K.P.J., plenarnih sednica i savetovanja Centralnog komiteta, Dokumenti rukovodećih organa Komunističke partije Jugoslavije, Dokumenti nižih partijskih rukovodstava i osnovnih partijskih organizacija) — najopsežnija je (šezdeset osam stranica) i govori o glavnim izvorima za historiju KPJ, građi nastaloj djelovanjem same KPJ od najviših partijskih tijela i foruma do osnovnih organizacija. To je građa koja se pretežnim dijelom čuva u Arhivu CK SKJ i nezaobilažan je izvor za svako istraživanje povijesti KPJ i pokreta koji je vodila. Ovdje valja posebno istaknuti da autor ukazuje na nužnost sistematskog istraživanja građe koja je relativno kraće vrijeme poznata i do sada nije iskorištena u brojnim historiografskim i drugim radovima — građa Prve i Druge zemaljske konferencije KPJ. Isto tako upozorava na građu koja je objavljena (npr. materijali Četvrte i Pete zemaljske konferencije), odnosno koja je novim istraživanjima dopunjena (npr. također građa Četvrte zemaljske konferencije). Uz navođenje arhivističkih, odnosno arheografskih podataka o tim dokumentima autor ukazuje na njihovo značenje u obradi historije KPJ o kojoj daje i niz zaključaka. To znači da daje opis i sadržaj tih dokumenata, govori o vremenu kad su pojedini dokumenti nastali, o razvoju KPJ i komunističkog pokreta. Time je umnogome unaprijedio u nas ponešto zanemaren odnos prema dijelu posla historičara — kritici izvora i tako olakšao posao istraživačima i drugima zainteresiranim čitaocima svoje knjige. Bilo bi vrlo korisno da je učinio još jedan dodatni napor i ukazao na neka pitanja autentičnosti naziva pojedinih dokumenata (npr. Podlogu za ujedinjenje poznatu iz suvremene štampe kao dokument Kongresa ujedinjenja zove i sam Podlogom ujedinjenja) kao i da je već u tekstu, odnosno u bilješkama uz tekst, ukazao na objavljenu građu (npr. Drugi, Vukovarski kongres KPJ, knjigu građe iz edicije Izvori za istoriju SKJ spominje tek u popisu objavljenih izvora).

Peta glava — Dokumenti društveno-političkih, kulturno-prosvjetnih i sportskih organizacija koje su bile pod utjecajem Partije (podijeljena u poglavlja: Dokumenti Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) i Građa sindikalnih organizacija, naprednog ženskog pokreta i drugih društveno-političkih organizacija) ukazuje na širinu komunističkog pokreta u nas koji je osim političkih obuhvaćao i sindikalne i organizacije drugih vrsta. Tu ističe bogatstvo te građe i ujedno govori o protivničkim sindikalnim organizacijama i nekim drugim, ali smatra da su materijali tih drugih, protivničkih organizacija ostali bolje sačuvani nego materijali, npr., sindikata što su bili pod utjecajem KPJ. To nije tačno — jer su, npr., i materijali Hrvatskoga radničkog saveza, HSS-ovske organizacije za radnike, također krnji i nisu umnogome sačuvani.

Glava šesta — Revolucionarna štampa i periodika kao izvor za istoriju KPJ (podijeljena na: Partijska štampa u legalnom periodu 1919—1921, Partijska štampa u ilegalnom periodu 1921—1941. i Karakteristike štampe, časopisa i brošura

iz ilegalnog perioda) obrađuje najvažnija glasila koja je izdavala KPJ u razdoblju između 1919. i 1941. godine dajući njihove karakteristike, ali ne i uvijek sasvim točne bibliografske podatke o pojedinim listovima.

Memoarska građa kao izvor za istoriju KPJ obrađena je u glavi sedmoj (koja je podijeljena na: Opšte karakteristike memoarske građe, Klasifikacija memoarske građe, Kriitička analiza memoarske građe, Prikupljanje građe). Tu Bosić govori, kako se vidi i iz naslova poglavlja, o značenju memoarske građe za obradu povijesti KPJ jer su izvori prvoga reda u mnogo čemu nedostatni za rekonstrukciju pojedinih zbivanja i čitavih procesa, pa je ta građa, dakako uz kritičku valorizaciju, važan izvor za ukupnu povijest komunističkog pokreta. Posljednja glava — osma s naslovom — Dokumenti organa vlasti Kraljevine Jugoslavije (podijeljena na: Zakonodavni izvori, Operativni dokumenti organa Kraljevine Jugoslavije, Sudsko-istražna dokumentacija i Dokumenti partija i pokreta klasnih i idejnih protivnika KPJ) ukazuje na značenje tih vrsta izvora za rekonstrukciju ne samo odnosa organa vlasti i buržoaskih stranaka prema djelovanju KPJ i pokreta nego i razvoja samoga komunističkog pokreta jer su mnogi događaji ostali tako zabilježeni. Kako su ti izvori uglavnom tendenciozni, valja ih upotrebljavati s kritičkim oprezom, a to čini i Bosić u zaključnim razmatranjima te glave.

Iza toga slijedi Zaključak u kojem je autor sumirao problematiku, ukazao na njezino značenje za historičare i ostale zainteresirane čitaoce kao i na potrebu daljnijega istraživanja i kompletiranja dokumentacije svih vrsta što su spomenute te na nužnost interpretacije razvoja KPJ i komunističkog pokreta u sklopu razvoja drugih društvenih subjekata i procesa jer su KPJ i komunistički pokret njihov neodvojiv dio.

Na kraju knjige tiskane su Napomene, a zatim slijedi popis Izvora (a. Neobjavljena arhivska građa, b. Objavljeni izvori, c. Sabrana i izabrana dela učesnika revolucionarnog radničkog pokreta i d. Sećanja — Memoari), Literatura, Skraćenice, Registar imena.

Kao zaključak može se reći da ta knjiga M. Bosića, bez obzira na izrečene primjedbe, i po tome što je prva iz problematike koju prezentira i po tome kako je napisana i urađena predstavlja značajan korak u sagledavanju bogatstva izvora za istoriju KPJ i komunističkog pokreta u nas, njihove kritičke valorizacije i sagledavanja povijesti te stranke i toga pokreta kao značajnog dijela društvenih procesa u razdoblju od 1919. do 1941. godine.

Bosiljka Janjatić